

TANDORI DEZSŐ

Két kísérlet

I.

A KÖR NÉGYSZÖGESEDÉSÉNEK KÉRDÉSKÖRÉRŐL

Vadai István munkáihoz (is)

A címet valamelyest meghatározza egy bizonyos „zavarom”, mert valóján inkább „A kör↔négyzet”-ről lenne szó közel egy év múltán, hogy ez a dolog foglalkoztat, ez a geometriai-abszurd-poétikai logika, ám mivel Vadai István izgalmas könyvében Örkény is jócskán előjött, belopózott ide, rögtön indításul, egy ilyen vicc(nek látszó valami). Dolgom (bocsánat!), komolyságát ama rettegetesen túl, hogy netán a spanyolviaszt találom fel, motiválja (nem mentegetőzőm!), hogy rokonomnak, családunk – mondhatni – doyenjének, Tandori Károlynak (Szeged) is megpróbálok beszámolni róla. Mondom, Neki aztán végképp rettegetve. (És bízva is. Íme, egy↔eset. Megint.)

Vadai Istvánnál az úgynevezett sakkverseimmel kapcsolatos elemzések ragadták meg figyelmemet (elsőül), majd ahogy az e. e. cummings munkásságát illető makacskodásaim – inkább: kitartó, régi foglalatosságaim – is előjöttek, és mert az ő kötetének címe tükörben tükröződő tükröt idéz, megidézve éreztem magamat ekképp, s itt, e dolgozat második részeként a sakk kérdéseire is kitérek. Szándékkal nem készítek két dolgozatot. Ki fog derülni, tévedtem, lévén hogy a kör-dolgot minden példájánál igen rövidre fogva szeretném szóban ismertetni; mert hiszen épp Vadai mondja: ezek a költészeti (vagy azon túlmutatgató) históriák bizonyos jártasságot tételeznek fel (az olvasónál), és mostani olvasóim, nézői e rajzolatoknak stb. szintén ebbe az alaphelyzetükbe képzelendők, affinitásukat tételezem fel (a kérdéskör ill. kérdésnégyzet iránt), vagyis némiképp egymás közt vagyunk. Nem kizárólagossággal értem, s végképp nem antidemokratikusan. Azt is elképzelem, hogy valakiben most ébred föl ily érdeklődés.

*

Közbevetőleg hadd jegyezzem meg: a címben semmiféle trükk nincs elrejtve (kör...kör), és semmilyen körkörös romokra vagy egyéb képződményekre nem kell gondolni. A dolgozat nem az esztétikai szépségre, hanem a pontosságra törekszik.

*

Elsősorban mégis: létezhet-e itt pontosság.

Kezdem azzal – s végzem is ezt mindjárt –, hogy nincs fogalmam a kör négyszögesítésének stb. problemameghatározódásáról. Mennyi ebben a vicc? Mennyi a lehetőség, mennyi a lehetetlen? Négyszög...négyzet... magam úgy fogom fel, hogy itt ez eléggé mindegy. (Matematikus gondolkodó elme borzadva nézhet szembe ily szavaimmal, mint „elégé” etc. Bocsánat. Mindjárt kiderül, miért nem baj itt sem az ebbéli szóhasználat.) Keresgélni fogok szakirodalom után!

Ám hadd indítsam dolgom inkább itt. (Jelzi ez is, merre – milyen srófra, mely „kulcsokra” – jár... mim? gondolkodásom? „poétikám”? azért itt óvatos lennék. Megkockáztattam a kulcs-ügyet egy kis versben:

*Annyi könyvről kérdezik,
milyen kulcsra jár? –
Ennyiféle kulcsból itt
hol van az a zár?*

Ha Zelk nevezetes hol az ág, Ki az ág, ha jól idézem kérdését veszem most, ahol is szélfúttá levél a világ stb., úgy érzem, lejjebb szorítottam a históriát, kiiktattam majdnem minden érzelmességet. (De csak majdnem mindet! Csak majdnem!)

(Most sejtettem meg: két dolgozat lesz. – Pontosságot!)

Itt azonban, e dolgozatokban, mint az majd ki is tűnik, remélem, itt főleg egyetlen kulccsal bajlódom – igaz, itt sem tudom, miféle zárat nyit, ha nyit.

Mivel szavam feledném, serényen visszatérek egy félbehagyott kezdeményemre. Mert mondható az is: a kör↔négyszög dolga (főként így nevezem kérdésemet eztán, és fülem behallja, így is érthető ez: a körnégyszög! mintha lehetne efféle; a négy szögesíthető kör: a körnégyszög; ábrázolási kötelezettség nélkül... s már nyakig vagyok dolgomban itt, és félek, a drága T. K., akit többet itt szeretet és tisztelet okán, meg jó ízléstől is vezérelve, többet említeni majd nem merek! bizonyára elnézéssel csóválja fejét ügyem láttán – s főleg rossz lenne, ha értékesebbekről rabolnám figyelmét), tehát hogy e kör-dolog nekem: hasonlat. Mielőtt ezen magam is elgondolkoznék (mert ha valami hát ez talán „fontos”: minek a hasonlata?), kis versem régiessége alkalmasint harmonizál a goethei verseszménnyel, s a költőfejedelmet idézem: „Minden – hasonlat”. Vagy így valahogy. Félretéve kétes vicceimet ezzel kapcsolatban (manapság: „Minden hasonlat”, tehát sok a praktikumos latolás itten nálunk újabbban), de gyanítva, hogy sokszor tévutakon jutunk valami igazabb útra, e poétikai-geometriai gondolatmenetemmél ide jutottam:

Ha minden hasonlat, akkor az, amiből egy hasonlat lett, szintén hasonlat... és így visszafelé, ad infinitum. Nem? Mi volt az első „dolog”, létezhetett-e ilyen? Ha *minden* hasonlat! A matematikus borzadályát és fejcsóválását foko-

zom, nyilván ha azt mondom: a „minden” szó furcsa funkciókban jelentkezik. Mert hadd mondjam azt: „sok”. A „sok”: na, „ami sok, az sok”. A „sok”, nem „kevés”. Valaminél nyilván *több*. A „minden” meg – ha nem henyén használjuk –, hát az a „minden”. Például ha a költő azt mondja, „minden ellenemre van”, sajnos, úgy érti, hogy szerettei, a karbidlámpa, a lottóhúzás eredménye, a víz alatt rozsdásodó tengeralattjáró-maradvány, a víz képlete, sőt, a hypsumcradmum lapuntanium is, ha létezik. Minden. Vagy henyén szólott ő.

De a „sok minden”, íme, kevesebb, mint a „minden”! A „sok” ebben az esetben „apasztó szorzó” v. „porzó”. Tessék.

Rendben, ilyesmiket Musil tízesével „dobált” fel, kapkodott el, sok újat nem mondtam, lehet, nyelvészetileg is spanyolviasz etc.

Ám menjünk tovább: ha minden hasonlat, és ha Goethe pontos volt, bajban vagyunk. (Bajban van ő, a Fejedelem. Vagy *épp* nincs bajban, mert *épp így* érezte... vagy még nem találjuk a zárat, netán a kulcsot nála, hozzá, ebben.) Ismétlem: nem bárminek a *megoldásáról* van itt szó „nálam”, mégis – hasonlatról legalább. Csak nem tudom, mi az a zár, melynek hasonlata az én gyarló kulcsom.

Nemcsak az van ugyanis, hogy minden *hasonlat*. Hanem vegyük – másutt feldolgoztam, megpróbáltam – e mondást: „A legrövidebb út két pont közt az egyenes”. Ezzel nem foglalkozom, nem ismerem a tudomány álláspontjait. (Erre vonatkozóan.) Hanem történt egyszer, hogy léhaságból (??), ráadásul egyetemi asztalnál ilyet mondtam, mintegy 10 éve: „A legrövidebb út egy pont közt.” Ezen nevettek, mert divatos ilyet mondani, ilyeneket. Ám én sosem szerettem divatosakat mondani, ellenkezőleg! (Gyakorlati pályám ezt „sikerrel” igazolta is. Hogy ilyeneket mondani nem szerettem.) S mert nyugtalanított a tetszés is, az enyhe gúny is (jobbak részéről), akaratlanul foglalkoztatni kezdett a kérdés. Rájöttem végül: a badarságnak van – nyelvi – megoldása. Csak nyelvi?

*

Ismétlem.

Csak nyelvi? Itt jön egy merész forduló.

Sokszor hangoztatjuk: nem beszélünk úgy, ahogyan írunk. Félő, ennek nem megoldása az „osztán”, nem megoldása a „don'tcha” az angolban a „boyz”, a „wizo” etc. Hagyjuk, nem dolgozunk most. De az élőszó megenged hangúlyokat.

A legrövidebb út egy pont *közt*.

Ekkor a „pont” nem a geometriai (szabad így mondanom?) s egyéb szaktudományos pont, le se rajzolom, mi nem, hanem a kicsit köznyelvi, már-már nyegle „éppen”. Pont, „punkt” (brr), pontban (tíz órákor pl., brr). Ergo mi a legrövidebb út?

Ami pont *közt* van, közte van két pontnak stb. De akár két vonalnak is? Nem? mert a vonalak még a végesben találkoznak, ha nem párhuzamosak... brr, itt tart egy író geometriai tudása v. tudatlansága? Tehát a legrövidebb „út” az, ami két pont közt van, azaz épp hogy „köztes”. Jó vicc, miért kell ezt külön mondani?

De ez utóbbi kérdés oly messze vezet, hogy nem foglalkozhatunk vele most. Kiderült, látszólag léha mondásomnak igenis van értelme.

Csak ezt nem lehet lerajzolni! Rajzolj le (akár a legfantasztikusabb géppel is) egy „pont *közt*”-et. Itt nem tudom, spanyolviaszról van-e szó, tény, hogy nekem fogalmam, lételemnek egyik alapvető kis eleme lett ez a távolság-fogalom... azaz nem is a fogalom, csak hogy nem lehet lerajzolni.

Le lehet? Komolyan kérdezem. Ha meg nem... akkor rajzolhatóság és szóba-foglalhatóság köztese is ez a „pont *közt*”, vagyis mértékegység... de mit mér?

Ha nem geometriailag vesszük, nagyon sok mindent. Ám itt már a szakemberek elnéző mosolya kísérelhet.

Meggyőződésem, hogy nem az irodalmi szakembereké. Nekünk, íróféléknek ezzel a kérdéssel igen sokat lehet még foglalkoznunk.

Valahogy így jöttem a kör négyszögesülésének stb. fontosságára is. Rájöttem? Nem jöttem rá. (Ez is egy ilyen „pont *közt*”.) Így jött ez. Hagyjuk azonban ezt.

*

Félő, hogy Vadai István sokkal lényegesebbeket mond nálam zárójelhasználó E. E. Cummings (e. e. cummings) és csekélységem írói kapcsolatáról. Hogy segítek őrizni e. e. c. emlékét, zárjeleinek szent emlékezetét stb. Igen, biztos, de el kell háritanom magamtól minden érdemet. A lerajzolhatatlan és ügyességgel kifejezhetetlen „pont *közt*” esete fennforogván, azt gondolom, *ha* a költőt bizarr fájdalomokkal és kellemes mókákkal egyképp jellemző, a nyelv és a betű, a szó és az értelem strukturálását szolgáló zárjeleket így rajzolom le:

)
(

hát valami olyasmit fejezek ki (mert hogy ez a két zárjel halottas urna két füle lenne e. e. cummings magángyűjtéséből), olyasmit, hogy nem bezárva, „bennfoglaltatva” van az élet, hanem ki van zárva. Ugyanis, ha két sornak veszem a két zárjelet, egyrészt elértem az a triviális eredményt, hogy betű nélküli vers keletkezett (ah, ezt Morgenstern is elérte, mások is nyilvánvalóan), másfelől valami rám mindig is nagyon jellemző szomorúságot fejeztem ki (melynek okán tiszta szívből mókázni hosszasan nem is tudok, inkább: nem szeretek), hogy az élet ki van zárva, meghalt e. e. cummings is, meghalt... én nem tudom, ki mindenki, elhullt a virág, eliramlott az élet, enyészett, mint a kis nefelejcs,

és a pennysuttoni Daisy néni kedves Jaco papagája elszenderült, netán Jack fiacskája Észak-Dél harcában elesett. Meg minden, a szó helyes értelmében.

Egy „meg minden”-t kifejező e. e. cummings-verset véltem alkothatni, kötelességem szerint tovább akarván fejleszteni a poétikát... a költészetet.

Megj. a zárjelek helyzete:) (miatt van *kizárás*.

*

Vicc: tegyük zárójelbe értelmesen ezt: hogy) (! Haha! – Mármost: magam által vállalt versem (Vadai jól látja!) egy sincs olyan, melynek értelmi megfejtése ne lenne. Hagyományosan „avantgárd” képalkotmányt én nem készítettem soha, avagy ha igen, „kitagadom” az effélet. Nem irodalom volt az akkor.

Más kérdés, ha amatőr rajzolóként lovat, arcképet, nádat kentem papírra. Nem költészeti munkásság része, más reláció. Kivéve, ha a lófej emberi testet is mintáz, minden féle résszel, hajlattal, vágattal, likkal, s ennek megfelelő pacinév van feltüntetve a papíron; és hasonlók.

Még ezt: Vadai nyit-zár elve itt tökéletes. Hajlamos vagyok a kizárásokra, az újranyitásokra.

*

A költészetben az úgynevezett verslábak jelölése (a mi szokásunk szerint!) félkör és hosszúkás-forma vonal.

Így van: ∪ —

Pl. S ez a jambus jele. Nyelvünket mi magunk szerencsésnek érezzük, mert van elegendő ilyen szó-belritmus-lehetőségünk.

„Naná”. Ez jambikus szó. Az „a” rövid, az „á” hosszú magánhangzó. Nálunk, a németekkel ellentétben, sok a nem-torlódásos mássalhangzóhely. Szigorúan hosszúnak kell venni akkor azt a szótagot. Más kérdés, hogy olykor a legrigorózusabb mesterek (Kosztolányi etc.) sem tartják be e szabályt. De többnyire betartják.

Nem „mesélek” itt. Ergo vigyázok, ne alakuljon így e dolgozat: „Mármost, amiképpen élt egy öreg anyóka meg annak két fia, engem is sokat foglalkoztatott e. e. cummings zárjelei és Morgenstern stb. alapján a félkör és a vonal.” Nem. Nyilván foglalkoztatott, ám ez nem az én poétikai életrajzom itt.

Foglalkoztatott Marcel Duchamp. Nála a biciklikerek. (Még sok lehetőség van „benne”.) Előkereshető régi kötetemből (több kiadásából is), hogyan írtam körbe valami efféleket: „A létige átalakulása hat személlyé.” S adtam efféle címet: „A puszta létige szomorúsága”. Megint az *én* szomorúság-hajlamom. Szeretem a változatlanságot. Konzervatív vagyok! Szegény létige, folyton át kell alakulnia személyekké. Én, te, ő, mi, ti, ők. Az angolban ez nem valami jó vicc, az angol igeragozás stb. folytán. De nálunk? Strapás (brr) a puszta létige sorsa. Mármost a tudós ember ezt mondja nekem: létige? Jó, a „lenni”. Nincs

más változata is? Van, biztos, de az is 6 személlyé alakul. Vagy *Duchamp-Öröknap*-nak neveztem. S a pusztá létige szomorúságát más vers fölé írtam. Most nem is emlékszem pontosan. Duchamp szellemében létrejött megoldásnak tartottam ezt a létigézést. Öröknap ez a körszöveg, mert folyton átalakul a létige valamilyen személlyé. (Én vagyok, te vagy... ők vannak.) Megj. A pusztá létigét másra „vettem”.

Igy jött a kör. (Ha az „o” betű tévén nem lett volna már elemi!)

*

Bocsánat, hogy régi-régi-régi verseimet s címeiket kombinálom *már*. Megj. a \cup — sok viccet enged. Pl. $\cup =$ Csak jó címek kellenek. Mostanság ilyesmi nem nagyon izgat.

Ellenben végképp nyilvánvaló, hogy a „Két kísérlet” körül a II., a „sakkos” a Tiszatáj köv. számában jön, remélem. Az *ezt* egyáltalán elfogadja kedves Lápom.

*

De ez a kérdéskör – már magam is nevetek – főleg négyszög-alakban mutatkozott eleinte.

Mely kérdésről van szó?

A „pont *közt*” kérdéséről. Meg a „mi volt a pont előtti pont”. Hiszen egy adott pontra csak *úton* lehet elérni stb. (Félek, nincs igazam, a geometrikusok etc. szerint.) Nézzék el nekem (ők), hogy itt egy korlátolt (nagyon korlátozott!) geometriai-matematikai tudású (nemtudású) íróféléről van szó. Rólam.

Az út pedig egy előző pontból indul.

És így tovább. „Poétailag ez a „Minden – hasonlat” abszurditásához vezet. Mi volt (ha nem vallásosan nézzük, de most ne nézzük! sem az indiaiak vagy kicsodák őselemtudományának ne lássuk az eredetet), eredetileg és eredendően mi *volt*, ha aztán minden: hasonlat. Jó, persze, kiabálást hallok, bekiabálást: a vasdarab, mely lábadra esik, ugyanúgy nem hasonlat, mint a még feltalálendő cuncium, elemi részecske, netán a Gellérthegy vagy a nitrogén sem hasonlat.

Ezek tényleg nehéz kérdések. S mert ha tudós messze nem voltam is soha (s nem leszek, sajnos, sem sebész etc.), elégedetlenséget éreztem saját szakmám (az irodalom) ebbéli henyeségei miatt.

Ez *is* vezetett ily kulcsok-zárak dolgaihoz, mint a kör \leftrightarrow négysz.

*

Az ív (a zárjel-ív is) életet zár netán, életet nyit. A jambus „csak” verstani eszköz. (?)

Az út kérdéséről még annyit, hogy nyilvánvalóan nem az általam annyira favorizált nyugalmi-állapot-vagy-egyenes-vonalú-egyenletes mozgás jegyében

érünk el innen amoda, például, hogy valami „foglalkoztatni kezd” minket. De hagyjuk. A „pont közt” kérdése ebben is benne van.

Felrajzoltam korábbi köteteim egyikében ezt.

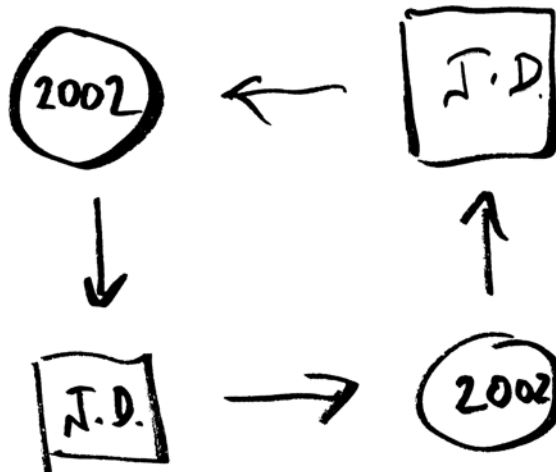
„A kör négyszögesedése” (*jambikus*)

Vagy vegyük e címet, ahogy akarjuk.

Géppel is lehet rajzolni. Akkor pontos. Cérnát hajlítani, oly hosszút, mint a félkörök, s az egyenes vonalak (bocsánat a fenti hullámvázásért, egyáltalán, a rendtelenség látszataért, ám ezek mind csak jelzések).

Ez az ábra olyan tükör-szerű. (Nem ide illő megjegyzés. De a tükörben-az-ábrázat jelleg fokozható. Még látni fogjuk).

Természetesen a teljesség igénye nélkül említgetek itt pár próbálkozást. A kör↔négyszög kollekciónál ezt kedveltem a legjobban:

Itt, mert ezt 2001/2002 határán (mi az? pont *közt*) rajzoltam, azt mondtam: 2002, az új év megcsinálja az „új” T. D.-t (Tandori Dezsőt), aki azonban a 2002-es évet is alkotja a maga módján, ez alkotja tovább T. D.-t, majd ez a TD. tovább a 2002-es évet... s az egész...? kör jár? négyszöget alkot? a négy idom-féle a nyilakkal... nos? Igen, itt van egy „plusz-négyszögesedés” is. Az egészé.

Vagy erőltettem ilyesképp is:

Már nem számított a hossz-azonosság. Vagy mégis? Esetleg:

(Durván rajzolva, Durva szöveggel: *most így jó??*)

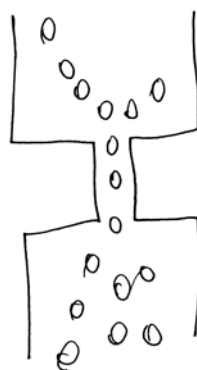
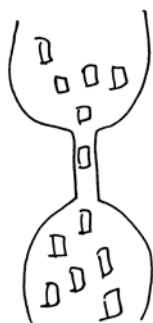
Mivel pedig „Vázlatok homokóra” címmel már írtam jó harminc-harmincöt éve képverset (csináltam szöveges rajzolatot), meg A. Rimbaud is átpergette ujjai közt az ábécét:

a b c d e f g h ... etc. s

” ” ” ” ” ” ”

” ” ” ” ” ” ”

stb., elfogyólag, jelezvén, Rimbaud végül abbahagyta, sivatagokban járt (homok), az Idő (homokóra, végül ua.? nem?)

– eljutottam (kicsit orcátlanul) a homokórásváltozatokhoz. Ezek, már nem ízlésem, tetszés szerint variálható dolgok.

Végre beugrottam a szerintem legjobb rajz-szöveg (rajz-fogalom) változat. Ahogy én kedvelem; s a felső cím azért lehet ez, mert az olvasó már tudja, mi a kérdés... meg... meg...

A kör-négyszög

„Megegyezünk!” jeligré

Ez komplex, ugye. S nem is kell megegyeznie a hosszaknak (a kör vonala, a négyszögé), hiszen azt mondja valamelyikük (azt mondják), megegyeznek majd (hogyan is lesz a kör↔négyszög művelet) ám a dolog nagy ravaszága az, hogy a jelige („Megegyezünk!”) olyasmit is kifejez, hogy máris megegyeznek. Ezért nyelvi ügy ez (részben, megmentőleg), mert a megegyezni kettőt jelent (más egyebek mellett, gondolom):

azonosnak lenni,
kiegyezni.

Persze, az „azonosnak lenni” olyasmi is, hogy „azonos-félének” stb. De ezt hagyjuk. Nem sértem meg olvasómat agyonmagyarázással sem.

*

Tovább „szemtelenedtem”. S épp a „pont közt” nem geometriai, inkább gondolati – s nem is poétikai gondolati; hanem akkor? – maximalizálására törekedve (ösztönösen), így gondolkodtam... s persze, nem egészen „gondolkodásról” van itt szó! –:

ha elfogadjuk, hogy egy adott kör négyszöggé változott, nem is kell lerajzolnunk (bemutatnunk) ezt a négyszöget, hanem csak magát a kört. De mert az silány kis ötlet lett volna, hogy „visszaváltozás” stb., lapos, adódott a következő:

A kör önmagába visszatérő négyszöggé-alakulása

Ez a cím. Rájátszottam (kicsit impresszionisztikusan) az „önmagába visszatérő kör” frázisra (szokványmondásra).

Hát nem tehettem meg? S akkor a következőt:

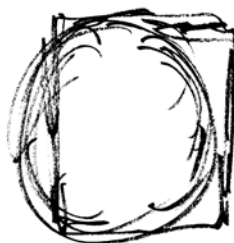

Címe: *Egy négyszögesült kör*

Valószínűleg jól érezhető, hogy itt akár „emberi jelenségek” is szerepelnek, utalásosan. Egy négyszögről nem mondhatom meg, körből alakult-e netán vagy sem. A kiváló rejtvénymester és ravaszdián jó gondolkodó Raymond Smullyan professzor, akinek sakk-könyvét tíz évig olvasgattam s az idén, számomra „a sakk évében”, lévén T. D. (64), lefordítottam, számos példát hoztara, hogy „végül, utólag” eldönthetetlen valaminek a mibenléte.

Mivel pedig nyugtalanított rajzolataim tökéletlensége, hogy a körök krumplik etc., egyelőre ezzel zártam kör-négyszög dolgomat (kör↔négyszög, jelöljük bárhogy):

Az abszolút
várhat

A kör ↔ négyszög
dolganak
megrönytyítése

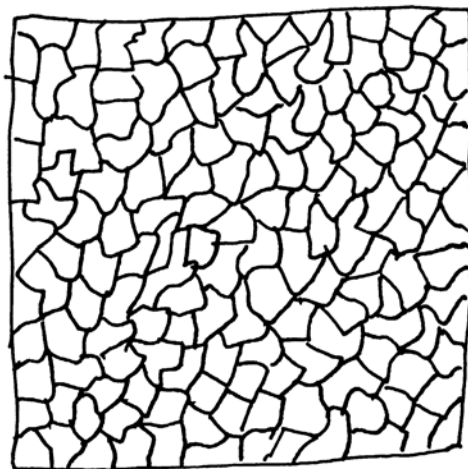
Azért adtam ezt teljességgel rajzolatként, kézírásos címmel és magyarázattal, mert végképp nem geometriai-logikai ügy (csak), sőt, végképp nem, bizonyítván, hogy szerző nem hibbant meg, nem amatőröködik. A kör is, a négy-szög is csak „kb.”, hozzávetőleges... ráadásul a tükörbéli ábrázat is mutatkozik. (Nagy és lelkes elismeréssel Vadai Istvánnak!)

*

Hogy legalább utaljak a II., befejező rész sakk-dolgára, iderajzolom kiindulásomat (nem sakk!) Innen lett, ami lett.

Természetesen régi sakk-dolgokra is kitérek.

Tehát:

Mindenki: sziget

Ez a címe. Sőt, kettőspont nélkül jobban szeretném, csak nem akartam, hogy félreértődjék. Maradjunk is ennyiben. Mindenki sziget.

(Folyt, és bef., a „sakk” – következik)